

**ЗАМЫН ХӨДӨЛГӨӨНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ЭСРЭГ
ЗӨРЧЛИЙН ОЙЛГОЛТ, ШИНЖ**
**VIOLATIONS AGAINST ROAD SAFETY DESCRIPTION
AND CHARACTERISTICS**

Д.Энх-Амар
Дотоод хэргийн их сургуулийн ЭЗНУС-ийн
Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн багш, цагдаагийн ахмад

D.Enkh-Amar
Teacher of the Public Law Department of the Law School of
the University of the Interior, Police Captain

Товч агуулга. Зам тээврийн ослоос гадна замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчил ихээр гарч байгаад дүн шинжилгээ хийж, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг тодорхойлох, энэ асуудлыг шийдвэрлэх арга замыг боловсруулахтай холбоотой олон судалгааны ажлууд дэлхийн улс орнуудад хийгдсээр байна. Энэхүү өгүүлэлд Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчлийн ойлголт, шинжийн талаар дэлгэрүүлэн судлав.

Abstract. In addition to road traffic accidents, many research activities related to the analysis of traffic safety violations, identification of the factors affecting them, and development of solutions to this problem are being carried out in countries around the world. In this article, the concepts and characteristics of violations against road traffic safety are studied in detail.

Түлхүүр үг. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчил, захиргааны зөрчил, хүн, тээврийн хэрэгсэл

Key word. Violations against traffic safety, administrative violations, persons and vehicles

Удиртгал. Монгол Улсын Үндсэн Хуулийн 16 дугаар зүйлийн 1-д заасан “Амьд явах эрхтэй; 2-т эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй” гэж заасан. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 2.1-т замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль тогтоомж нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, энэ хууль болон эдгээр хуультай нийцүүлэн гаргасан хууль, захиргааны хэм хэмжээний актаас бүрдэнэ гэж заасан. Эдгээр заалт нь иргэдийн замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг, зөрчил, ослоос ангид байж эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, хамгаалуулах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлсэн гол эрх зүйн зохицуулалт юм. Уг хууль нь замын хөдөлгөөний зохион байгуулалт, зам тээврийн осол, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, бууруулах, иргэдийн амь нас, эрүүл мэнд, эрх ашгийг хамгаалахад чиглэгдэж, 2015 онд шинэчлэн батлагдсан.

Өнөөгийн нийгэмд хамгийн их эрсдэл учруулж байгаа зүйл бол авто машины осол, аваар бөгөөд зөрчил гарахад согтууруулах ундааны зүйл хэрэглэсэн үедээ тээврийн хэрэгсэл жолоодох, хамгаалалтын бүс, малгай, аюулгүйн бүс хэрэглэхгүй байх, хурд хэтрүүлэх, гар утсаар ярих, нүүрээ будах /эмэгтэйчүүд/, тамхи асаах, хүүхэдтэйгээ зууралдах зэргээр анхаарал сарнихад жолоочийн хөдөлгөөн удаашрах, гэрэл дохио анхаарахгүй, эгнээ байр эзлэхдээ бусдыг анзаарахгүй байх, хажуу хоорондын зайг тохируулахгүй байх нь жолоочийн ур чадварт шууд нөлөөлж, зам тээврийн осол гардаг.

Мөн зам тээврийн ослын шалтгаан нь замын нөхцөл байдал, тээврийн хэрэгслийн эвдрэл гэмтэл, жолоочийн буруугаас, орчны нөлөөлөл гэсэн зүйлүүдээс хамааралтай.

Монгол Улсад зам тээврийн ослын шинжтэй 101233 дуудлага хүлээн авснаас 24121 зам тээврийн ослыг шалгаж шийдвэрлэсэн байна. Үүнээс 21098 буюу 87.5 хувь нь эд материалын хохиролтой осол, 3023 буюу 12.5 хувь хүн гэмтсэн (хүний амт нас, эрүүл мэнд) зам тээврийн осол байна.¹

Зам тээврийн ослоос гадна замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчил ихээр гарч байгаад дүн шинжилгээ хийж, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг тодорхойлох, энэ асуудлыг шийдвэрлэх арга замыг боловсруулахтай холбоотой олон судалгааны ажлууд дэлхийн улс орнуудад хийгдсээр байна.

Зам тээврийн осол, зөрчил гарахад зам, тээврийн дэд бүтцийн чанар, тээврийн хэрэгслийн чанар, хүний хүчин зүйл зэрэг нь нөлөөлдөг хамгийн чухал хүчин зүйлүүдийн нэг юм. Өнгөрсөн жилийн зам тээврийн осол, зөрчлийн судалгаагаар жолоочийн буруутай үйлдэж буй зөрчлийн эзлэх хувь дунджаар 95% гэж тооцоолсон байна. Жолоочийн буруутай үйлдэж буй зам тээврийн осол, зөрчил нь хүний болон зан үйлийн хүчин зүйлүүд нөлөөлж байгаа талаар судалсан байдаг.

Хүн тээврийн хэрэгсэл жолоодох нь танин мэдэхүйн болон шийдвэр гаргах үйл ажиллагааг нэгэн зэрэг гүйцэтгэх бөгөөд жолоодлогын хурдыг шаарддаг нарийн төвөгтэй үйл ажиллагаа юм. Жолоочийн танин мэдэхүй нь жолоодлогын үеийн нөхцөл байдлыг танин мэдэж, ойлгож, түүн дээр үндэслэн шийдвэр гаргах бөгөөд энэ нь үр дүнтэй эсхүл буруу шийдвэрүүд байж болно. Жолооч нар жолоодлогын үед түрэмгий, ууртай, стресстэй жолоодох зэрэг сэтгэл зүйн хувьд олон янзын нөхцөл байдлыг мэдэрдэг.

Зам тээврийн осол, зөрчил гарахад жолоочийн буруутай үйлдлүүдийн гол шалтгааны нэг нь Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, дүрмийг зөрчих, захирагдахгүй байх явдал байдаг. Тухайлбал, замд улаан гэрлээр зорчих, хурд хэтрүүлэх, тээврийн хэрэгслийн бүсээ зүүхгүй байх, согтуугаар тээврийн хэрэгсэл жолоодох зэрэг зөрчлүүдийг үйлдсээр байна. Тиймээс замын хөдөлгөөний дүрэм, журмыг дагаж мөрдөх асуудалд анхаарал хандуулах нь иргэдийн амь нас, эрүүл мэндийг хамгаалахад чиглэсэн чухал арга замуудын нэг юм.

Үндсэн хэсэг. Зөрчлийн тухай хуулиар замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчлийг тодорхойлон заасан бөгөөд жолооч зөрчил уг хуулийг зөрчсөн тохиолдолд хуульд заасан торгох, баривчлах, эрх хасах шийтгэлийг ногдуулахаар заасан. Зөрчлийн тухай хуульд “хууль, захиргааны хэм хэмжээний актыг зөрчсөн, хуульд шийтгэл оногдуулахаар заасан үйлдэл, эс үйлдэхүйг зөрчил гэнэ”² тодорхойлсон. Зөрчил гэх нэр томъёоны хувьд урьд нь “захиргааны зөрчил” гэх нэршлээр хэрэглэгдэж байсан бөгөөд захиргааны эрх зүйн эрдэмтэн судлаачид уг нэр томъёогоор ном бүтээлдээ дурдсан нь бий.

Зөрчлийн тухай хууль батлагдахаас өмнө “захиргааны зөрчил”-ийг Захиргааны хариуцлагын тухай хуульд зааснаар тодорхойлж, томъёолж, шалган шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлж байв. Уг хуулийн 3 дугаар зүйлд “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт бүх нийтээр буюу тухайн нутаг дэвсгэрт дагаж мөрдүүлэхээр тогтоосон захиргааны журам

¹ Баасансүрэн .Т Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчилд хүлээлгэх хариуцлага, түүнд хийсэн шинжилгээ. Магистрын ажил. Уб., 2023 он. 6 дах тал

² Зөрчлийн тухай хууль. Төрийн мэдээлэл. 2017он. №24.

санаатай буюу болгоомжгүйгээр зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүйг захиргааны зөрчил”³ гэж тодорхойлсон.

Захиргааны хариуцлагын тухай хуулиас гадна Монгол Улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй нийт 230 гаруй хуульд зааснаар захиргааны зөрчилд хариуцлага хүлээлгэж байв. Тиймээс Зөрчлийн тухай хуулиар захиргааны зөрчлийг цэгцэлж, нэгдсэн бодлогоор тодорхойлж, нэг стандартаар төрөлжүүлэн нэгтгэсэн. Зөрчлийн тухай хууль, Захиргааны хариуцлагын тухай хуульд заасан замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчлийг харьцуулан авч үзье.

Хүснэгт 1. Зөрчлийн тухай болон Захиргааны хариуцлагын тухай хуулийн харьцуулалт⁴

№	Захиргааны хариуцлагын тухай хууль	Зөрчлийн тухай хууль
	25 дугаар зүйл. Хөдөлгөөний аюулгүй байдлын журам зөрчих	14.7 дугаар зүйл.Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль зөрчих
1	1.Согтууруулах ундааны зүйл уусан үедээ тээврийн хэрэгсэл жолоодож явсан, эсхүл согтууруулах ундааны зүйл уусан эсэхийг зохих журмын дагуу шалгуулахаас зайлсхийсэн бол	3.Жолооч: 3.1.согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн үедээ тээврийн хэрэгсэл жолоодсон; 3.2.согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн эсэхийг зохих журмын дагуу шалгуулахаас зайлсхийсэн бол 4.Согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн хүнд тээврийн хэрэгслийн жолоог шилжүүлсэн бол
2	2.Тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхээ хасуулсан, эсхүл тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхгүй этгээд тээврийн хэрэгсэл жолоодсон бол	1.Тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхгүй /жолоодлогын дадлага хийхээс бусад тохиолдолд/, эсхүл тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрх нь дуусгавар болсон хүн тээврийн хэрэгсэл жолоодсон бол 2.Тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхгүй /жолоодлогын дадлага хийхээс бусад тохиолдолд/, эсхүл эрх нь дуусгавар болсон хүнд тээврийн хэрэгслийн жолоог шилжүүлсэн бол
3	3.Ашиглахыг хориглосон, гэмтэлтэй буюу зохих зөвшөөрөлгүйгээр өөрчлөн тоноглосон тээврийн хэрэгсэл жолоодож замын хөдөлгөөнд оролцсон, эсхүл дээрхи тээврийн хэрэгслийг замд гаргах зөвшөөрөл олгосон, түүнчлэн тогтоосон журмын дагуу бүртгүүлээгүй, техникийн улсын үзлэгт хүндэтгэх шалтгаангүйгээр оруулаагүй, зам тээврийн осолд орсон тээврийн хэрэгслийг зохих	10.Хуульд заасан журмын дагуу: 10.1.улсын бүртгэлд бүртгүүлээгүй; 10.2.техникийн хяналтын үзлэгт оруулаагүй; 10.3.техникийн хяналтын үзлэгт тэнцээгүй тээврийн хэрэгслээр замын хөдөлгөөнд оролцсон бол 16.Хуулиар хориглосон тусгай дуут болон гэрлэн дохио суурилуулсан тээврийн хэрэгсэл жолоодож замын хөдөлгөөнд оролцсон бол

³ Захиргааны хариуцлагын тухай хууль. Уб., Хүчингүй болсон. 1992он.

⁴ Баасансүрэн .Т Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчилд хүлээлгэх хариуцлага, түүнд хийсэн шинжилгээ. Магистрын ажил. Уб., 2023 он. 8 дах тал

	байгууллагад мэдэгдэлгүйгээр засварт оруулсан бол	
4	4.Явган болон унадаг дугуй, ердийн хөсгөөр зорчигч этгээд хөдөлгөөний аюулгүй байдлын журам зөрчсөн бол	52.Хүн, хуулийн этгээд: 52.1.замын хөдөлгөөний дүрмийг сахин биелүүлэх; 52.2.зам дээр, түүний ойр орчимд ажил, үйлчилгээ хийхдээ замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангаагүй; 52.3.оршин байгаа газартаа хамаарах замын бохирдол, цас, мөсийг цэвэрлэх үүргээ биелүүлээгүй бол хүнийг хорин нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг хоёр зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно. 53.Явган зорчигч, эсхүл тээврийн хэрэгслээр зорчигч замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчсөн бол хүнийг арван нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.
5	5.Жолооч болон тээврийн байгууллагын ажилтан хөдөлгөөний аюулгүй байдлын журам зөрчсөн нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол	56.Жолоочийн: 56.1.хөдөлмөр, амралтын горимыг зөрчсөн, эсхүл холбогдох хуульд нийцүүлээгүй; 56.2.жолоочийн ажил үүргийг замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын шаардлагад нийцүүлэн зохион байгуулаагүй бол хүнийг тавин нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг таван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.
6	6.Тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхгүй этгээд согтуугаар тээврийн хэрэгсэл жолоодсон тохиолдолд	5.Тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхгүй, эсхүл жолоодох эрх нь дуусгавар болсон хүн согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн үедээ тээврийн хэрэгсэл жолоодсон, эсхүл зохих журмын дагуу шалгуулахаас зайлсхийсэн бол
7	7.Иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага хөдөлгөөний аюулгүй байдлын журам зөрчсөн нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол	14.Ажлын тоормосын систем, жолооны механизм ажиллахгүй, чиргүүлийн холбоос /чиргүүлтэй үед/ эвдэрсэн, эсхүл харанхуй, үзэгдэх орчин хязгаарлагдмал үед гадна талын гэрэлтүүлэх хэрэгсэл нь бүрэн бус тээврийн хэрэгсэл жолоодож замын хөдөлгөөнд оролцсон бол хүнийг хорин таван нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг хоёр зуун тавин нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно. 15.Энэ зүйлийн 14 дэх хэсэгт зааснаас бусад ашиглахыг хориглосон бүрэн бус тээврийн хэрэгсэл жолоодож замын

		хөдөлгөөнд оролцсон бол хүнийг хорин нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг хоёр зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.
--	--	--

Дээрх хүснэгтээс харахад Захиргааны хариуцлагын тухай хуульд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг 7, Зөрчлийн тухай хуульд 57 зөрчилд хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байна.

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчлийг “эрх зүйн зөрчил” гэсэн ерөнхий нэр томьёо, дээрх захиргааны зөрчил гэсэн нэр томьёоны агуулгад тулгуурлан дараах байдлаар тодорхойлон авч үзлээ.

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчил гэдэг нь замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, дүрэм зөрчсөн, нийгэмд хор уршиг бүхий хууль зүйн сөрөг үр дагавар үүсгэж, хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлтэй, субъектын гэм буруутай үйлдэл, эс үйлдэл юм⁵.

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчил нь дараах үндсэн шинжүүдтэй. Үүнд:

1) Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг чиглэсэн байх /хууль зүйн үүргээ үл биелүүлэх/. Энэ нь а/ эрх зүйн зөрчил нь *үйлдэл* ба *эс үйлдэхүйгээр* илэрнэ. Харин хүний хүсэл зоригоос үл шалтгаалах үйл явдал (казус-тохиолдол гэсэн латин гаралтай үг) болон хүний бодол санаа, мөрөөдөл эрх зүйн зөрчил болохгүй. б/ эрх зүйн хэм хэмжээний эсрэг чиглэсэн, эсхүл зөрчсөн байна. Эрх зүйн зарим зөрчил нь бэлтгэлт, завдалтын үедээ, зарим нь тодорхой бодит хор уршиг учруулснаар төгс үйлдэгдсэнд тооцогдоно. Бэлтгэлт завдалтаар төгс үйлдэгдсэнд тооцогдох зөрчлийг эрх зүйн хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй, бодит хор уршиг бий болсноор төгс үйлдэгдсэнд тооцогдох эрх зүйн зөрчлийг эрх зүйн бодит бүрэлдэхүүнтэй зөрчил гэнэ⁶.

2) Хүн, нийгэм, төр, аж ахуйн нэгж байгууллагад /хуулийн этгээдэд/ хор аюултай байх /гэм хор учруулах, бусад аюултай байдал үүсэх/. Энэ шинж нь эрх зүйн зөрчлийн хамгийн үндсэн шинж болдог. Нийгэм, бие хүний ашиг сонирхол эрх зүйн харилцаанд хор хүргэсэн, өөрөөр хэлбэл, эрх зүйн харилцаанд хор хүргэж болох байснаар нийгэмд аюултай байдаг.

3) Замын хөдөлгөөнд оролцогчдын гэм буруутай зан үйл байх /гэм буруугийн санаатай болон болгоомжгүй хэлбэртэй байна/.

4) Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, дүрэм, журмыг зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүй байх /хүний хүсэл зоригоос үл хамаарах үйл явдал ба санаа бодол үл хамаарна/. Эрх зүйн хэм хэмжээний актад тусгагдсанаар эрх зүйг зөрчсөн, түүний эсрэг чиглэсэн зан үйл нь хоёр хувилбартай байж болно. Нэгдүгээрт хориглосон хэм хэмжээг зөрчсөн, хоёрдугаарт хууль зүйн үүргээ биелүүлээгүй байдлаар илэрдэг.

5) Хариуцлага хүлээлгэхээр хуульчлагдсан байх /эрх зүйн зохих санкц хэрэглэх үндэслэлтэй байна/.

⁵ Нямсүрэн. Ч, Эрх зүйн ерөнхий онол. Уб., 2014он.

⁶ Нямсүрэн. Ч, Эрх зүйн ерөнхий онол. Уб., 2020 он. 358 дахь тал.

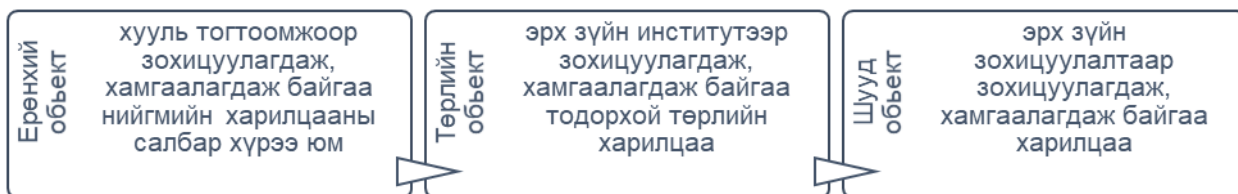
Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчлийн бүрэлдэхүүн нь тухайн үйлдэл, эс үйлдэхүйг эрх зүйн зөрчил мөн болохыг тодорхойлж, эрх зүйн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлтэй гэдгийг илэрхийлдэг объектив ба субъектив шинжүүдийн нийлбэр бүрдэл бөгөөд дараах хэсгүүдээс бүрдэнэ⁷.

- Объект /өртөгдөхүүн/
- Объектив тал /гадаад шинж/
- Субъект /эзэн этгээд/
- Субъектив тал /дотоод шинж/

Зөрчлийн объект гэдэг нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт болон тодорхой нутаг дэвсгэрт дагаж мөрдөхөөр тогтоосон захиргааны журмаар хамгаалагдаж байгаа нийгмийн харилцаа юм. Эрх зүйн зөрчил гаргагчийн үйлдэл, эс үйлдэхүйд өртөгдөн зөрчигдсөн бөгөөд эрх зүйгээр хамгаалагдсан хүн, төр, нийгмийн эрх, ашиг сонирхол юм. Жишээлбэл, хүний амьд явах, өмчлөх, сурч боловсрох, чөлөөтэй зорчих, хөдөлмөрлөх эрх, эрүүл мэнд, нэр төр, алдар хүнд, Монгол Улсын тусгаар тогтнол Үндэсний аюулгүй байдал, хилийн халдашгүй дархан байдал, байгаль орчин гэх мэт.

Зөрчлийн хувьд захиргааны хэм хэмжээгээр нийтээр буюу тодорхой нутаг дэвсгэрт дагаж мөрдөхөөр урьдаас журамлан тогтоогоогүй бол уг үйлдэл, эс үйлдэхүй нь нийгэмд хор уршиг учруулсан ч зөрчлийн хариуцлага хүлээлгэхгүй. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчлийн гол объект нь Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, Замын хөдөлгөөний дүрмээр хамгаалагдсан нийгмийн харилцаа. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, түүнд нийцэж гарсан эрх зүйн зохицуулалт нь хууль зөрчиж буй этгээд, хүмүүсийн хууль бус зан үйлээс хамгаалж байдаг.

Зураг 1. ЗХАБ-ын эсрэг зөрчлийн объект нь төрөл

Зөрчлийн объектив тал гэдэг нь эрх зүйн зөрчлийн гадаад илрэх байдал бөгөөд эрх зүйн зөрчил гаргагч этгээдийн хууль бус зан үйл, түүнтэй холбоотой бусад шинжээс бүрдэнэ. Эрх зүйн зөрчил нь объектив талын хувьд субьектын хууль бус зан үйл болох үйлдэл, эс үйлдэхүйгээр илэрнэ. Үүнийг эрх зүйн зөрчлийн объектив талын үндсэн шинж гэнэ. Харин объектив талын нэмэгдэл шинжид хор уршиг, шалтгаант холбоо, эрх зүйн зөрчил гарсан цаг хугацаа, газар, нөхцөл байдал, арга зэвсэг хэрэгсэл гэсэн элементүүд хамаарна.

Зөрчлийн субьект гэдэг нь ЗХАБ-ын эсрэг зөрчлийн субьект нь эрх зүйн хэм хэмжээ зөрчсөн буюу ЗХАБ-ын тухай хууль, дүрэм зөрчсөн байх бөгөөд хуулиар эрх эдэлж, үүрэг хүлээж, өөрийн гэмт зан үйлийнхээ үр дагаврыг хариуцах чадамжтай “эрх зүйн харилцаанд оролцогч тал” байна. Өөрөөр хэлбэл, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг эрх зүйн зөрчил гаргагч эзэн этгээд юм.

⁷ Эрдэнээ Х, Даваажав Б. Цагдагийн байгууллагаас захиргааны зөрчилтэй хэрэг, хянан шийдвэрлэх ажиллагаа. Уб., 2015он. 20 дахь тал.

Зөрчлийн тухай хуульд зааснаар зөрчлийн субъектэд хүн, хуулийн этгээдийг хамааруулж үзнэ. Хувь хүн эрх зүйн зөрчлийн субъект болох шинжийг авч үзвэл:

- Хэрэг хариуцах чадвартай байх;
- Хуулиар тогтоосон насанд хүрсэн байх;
- Гаргасан эрх зүйн зөрчилдөө гэм буруутай байх ёстой.

Зөрчлийн тухай хуулийн 3.2 дугаар зүйлд шийтгэл хүлээх хүн, хуулийн этгээдийн талаар заасан. Үүнд:

- 1) Арван зургаан насанд хүрсэн хүн;
- 2) Хуулийн этгээдэд шийтгэл оногдуулна.

Гэхдээ зарим төрлийн зөрчилд зөрчил үйлдсэн арван дөрвөөс арван найман насны хүний хувийн байдал, зөрчлийн шинж, зөрчил үйлдэгдсэн нөхцөл байдлыг харгалзан шийтгэлээс чөлөөлж, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж болно.

Мөн 14-16 нас хүртэлх насны хүн ЗтХ-ийн тусгай ангийн 5.1 дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэг, 5.2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, 5.8 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсэг, 8.6 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, 14.7 дугаар зүйлийн 5 дахь хэсэгт заасан зөрчил үйлдсэн бол түүнд шийтгэл хүлээлгэнэ.

ЗХАБ-ын эсрэг зөрчлийн хувьд 14.7-ийн 5 дахь хэсэгт “тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхгүй, эсхүл жолоодох эрх нь дуусгавар болсон хүн согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн үедээ тээврийн хэрэгсэл жолоодсон, эсхүл зохих журмын дагуу шалгуулахаас зайлсхийсэн бол албадан сургалтад хамруулж долоогоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна” гэж заасан. Энэ зөрчилд 14-16 насны хүнд захиргааны шийтгэл ногдуулахаар заасан байна.

Шийтгэлээс чөлөөлөх үндэслэл нь

1. Тулгарсан аюулыг өөр арга хэрэгслээр арилгах боломжгүй нөхцөлд учирч болох аюулын хэр хэмжээнээс хэтрүүлэхгүйгээр үйлдсэн энэ хуульд заасан зөрчлийн шинжтэй үйлдэлд шийтгэл оногдуулахгүй.

2. Сэтгэцийн эмгэгийн улмаас өөрийн үйлдлийн бодит шинж чанар, аюулыг ухамсарлах, өөрийн үйлдлээ удирдан жолоодох чадваргүй хүнийг хэрэг хариуцах чадваргүйд тооцно.

3. Зөрчил үйлдэх үедээ хэрэг хариуцах чадваргүй байсан хүнд шийтгэл оногдуулахгүйгээр хуульд заасан эмнэлгийн чанартай албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж болно.

4. Төрийн албан хаагчийн хуулиар хүлээсэн албаны чиг үүргээ хэрэгжүүлсэн үйлдэл, эс үйлдэхүй нь энэ хуульд заасан зөрчлийн шинжтэй бол түүнд холбогдох хууль тогтоомжид заасан сахилгын шийтгэл хүлээлгэнэ. Төрийн албан хаагчийн албаны чиг үүргээ хэрэгжүүлсэн үйлдэл, эс үйлдэхүйтэй холбоогүй зөрчилд энэ хуульд заасан нийтлэг журмаар шийтгэл оногдуулж, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэнэ.

Зөрчлийн субъектив тал эрх зүйн зөрчлийн дотоод агуулгын шинж бөгөөд ЗХАБ-ын эсрэг зөрчил гаргагчийн гэм буруу, сэдэлт, зорилго, сэтгэл санааны байдал гэсэн элементээс бүрддэг. Дараах хүснэгтээс элементийн уялдаа холбоог харж болно.

Хүснэгт 2. Субъектив тал⁸

Зөрчлийн субъектив тал	Санаатай гэм буруу		Болгоомжгүй гэм буруу	
	Шууд санаа	Шууд бус санаа	Хөнгөмсгөөр найдах	Хайхрамжгүй хандах
Хор уршигийг урьдчилан харсан	+	+	-	-
Хор уршигт хүргэхийг хүссэн	+	+ - Үйлдэлдээ санаатай, үр дагавартай, болгоомжгүй	-	-
Хор уршигт хүргэсэн	+	+	+	+

Хүснэгтээс харахад гэм буруу гэж субьектээс өөрийн үйлдэл, эс үйлдэхүй түүний улмаас бий болох хор уршигт хандсан сэтгэхүйн харьцааг хэлдэг бөгөөд гэм буруу нь санаатай ба болгоомжгүй гэсэн 2 хэлбэртэй байна.

Гэм буруугийн санаатай хэлбэр нь субьект өөрийн үйлдэл, эс үйлдэхүйг ухамсарлан ойлгосон бөгөөд өөрийн үйлдэл эс үйлдэхүйн улмаас учрах хор уршигийг мэдсээр атал хүсэж буюу эсхүл тэр хор уршигт зориудаар хүргэсэн байхыг хэлнэ.

Санаатай хэлбэр нь шууд ба шууд бус санаа гэж 2 ангилагдана. Шууд санаа гэдэг нь хүсэж үйлдсэн, шууд бус гэж хүсээгүй боловч хор уршигт зориуд хүргэсэн байхыг хэлнэ.

Болгоомжгүй хэлбэр гэдэг нь субьект өөрийн үйлдэл, эс үйлдэхүйг ухамсарлан ойлгосон боловч хор уршиг гаргахгүй байж чадна гэж хөнгөмсгөөр найдсан эсхүл эрх зүйн хэм хэмжээ зөрчинө, хор уршиг учрана гэдгийг урьдаас мэдэх ёстой, мэдэх бололцоотой байсан атал мэдээгүй үйлдсэн байхыг хэлнэ.

Болгоомжгүй хэлбэр нь хөнгөмсгөөр найдсан, хайхрамжгүй хандсан гэж 2 ангилагдана. Хөнгөмсгөөр найдсан гэдэг нь эрх зүйг зөрчихгүй байж чадна гэж баттай итгэсэн боловч хор уршиг учруулсан явдал юм.

Хайхрамжгүй хандсан гэж гэмт үйлдлийнхээ нийгмийн хор аюулыг ухамсарлаагүй, мөн ухамсарлах, урьдчилан харах ёстой байтал урьдаас харж чадаагүй зэрэг байдлаар илэрнэ.

Зөрчлийн тухай хуульд заасан тодорхойлолтод захиргааны хэм хэмжээ гэж “хуулиар эрх олгосон хүрээнд төрийн эрх бүхий байгууллага Захиргааны ерөнхий хуульд заасны дагуу боловсруулж, баталсан нийтээр дагаж мөрдөх дүрэм, журам”⁹-ыг хамааруулан авч үзнэ. Түүнчлэн хүн, хуулийн этгээд нь хууль, захиргааны хэм хэмжээний актыг биелүүлэх боломжтой байсан боловч түүнийг биелүүлэх зохих арга хэмжээг хэрэгжүүлээгүй бол зөрчил үйлдсэнд тооцно.

Зөрчил нь хүн, хуулийн этгээдийн идэвхтэй үйлдэл буюу эс үйлдэл зан үйлээр дамжин илэрдэг. Үйлдэл хийх гэдэг нь хүн, хуулийн этгээдийн идэвхтэй байдал, үйл хөдлөлөөр илэрхийлэгдэнэ.

⁸ Нямсүрэн, Ч, Эрх зүйн ерөнхий онол. Уб., 2020 он. 366 дахь тал.

⁹ Зөрчлийн тухай хууль. Төрийн мэдээлэл. 2017он. №24.

Дүгнэлт. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах тухай хууль шинэчлэн батлагдсанаар өмнөх хуульд урьд зохицуулагдаж байгаагүй нэлээдгүй харилцааг зохицуулсан нь их чухал ач холбогдолтой болжээ. Тухайлбал, УИХ, ЗГ, Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын Үндэсний зөвлөл, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сан, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, Засаг даргын эрх, үүрэг, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээний талаар заасан нь төрийн байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, оролцоог нэмэгдүүлэхэд чиглэгдсэн. Мөн иргэдийн эрх, үүргийг тодотгож, жолоочийн оноо, жолоочийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэхэд анхаарч, жолоодох эрхийн үнэмлэхийг хугацаатай байх зэргээр заажээ. Гэсэн хэдий ч замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой бусад хэм хэмжээний актуудыг хууль тогтоомжид нийцүүлэх, хоорондыг уялдаа холбоог хангах шаардлага байна.

Ашигласан материал.

Монгол Улсын хууль тогтоомж:

1. Монгол Улсын Үндсэн Хууль
2. Зөрчлийн тухай хууль.
3. Захиргааны хариуцлагын тухай хууль.
4. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль

Ном, бүтээл, гарын авлага:

5. Нямсүрэн. Ч, Эрх зүйн ерөнхий онол. Уб., 2014он.
6. Нямсүрэн. Ч, Эрх зүйн ерөнхий онол. Уб., 2020 он.
7. Эрдэнээ Х, Даваажав Б. Цагдагийн байгууллагаас захиргааны зөрчилтэй хэрэг, хянан шийдвэрлэх ажиллагаа. Уб., 2015 он.
8. Баасансүрэн .Т Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчилд хүлээлгэх хариуцлага, түүнд хийсэн шинжилгээ. Магистрын ажил. Уб., 2023 он.